

Аграрна історія в іменах

Г. Т. Капустян

СЛОВО ПРО УЧИТЕЛЯ

16 квітня 2004 року відійшов у Вічність Віктор Петрович Данилов – видатний історик сучасності.

З дитинства він мріяв стати геологом. Такий фах мав чоловік його рідної сестри. Незвідані мандри захоплювали дитячу уяву. Дуже хотілося відкрити нове. Однак визначальним чинником у виборі професії стала Друга Світова війна. “За роки війни вдалося наподорожуватися”, – згадував Віктор Петрович. Його воєнна одісея розпочиналася з Черкащини, в Золотоноші, коли фашистів погнали за Дніпро, дозволяючи українську землю. Особливо зворушливо згадував Віктор Петрович своє перебування в ті часи на українській землі. У Києві, на Батиєвій горі, на одному з забутих горіщ він знайшов купу книг, перечитував їх. Тут вперше прочитав “Біблію”. Вдруге перечитував її, коли працював над третьою частиною історичної наукової трилогії “Советская доколхозная деревня”, присвяченої її культурі, побуту, традиціям. (У житті Віктор Петрович залишався атеїстом.)

Війна поставила запитань більше, ніж відповідей. Та й самому В. П. Данилову було притаманним постійно порушувати певні питання, шукати відповіді на них. Надзвичайно радів професор Данилов за своїх учнів, коли чув від них проблемні питання. Адже, як він вважав, проблему поставити складніше, аніж її вирішити.

З війни він повернувся прямо в студентську аудиторію історичного факультету Оренбурзького пединституту. Характер, неабиякі здібності виявилися в прискореному (3 за 5 років!) опануванні вузівської науки.

А далі була Москва, аспірантура (у професора, згодом академіка Кіма) в Інституті історії СРСР АН СРСР, яку він закінчив блискучим захистом кандидатської дисертації з історії доколгоспного села.

У часи Хрущовської “відлиги” зійшла наукова зірка В. П. Данилова. З цього часу

він стає *неофіційним* головним законодавцем напрямів розвитку радянської історико-аграрної науки. *Офіційними* призначали інших, більш вигідних, безпринципних, лояльних владі – “факірів на годину”. Скільки таких перебуло..., а Данилов залишався визнаним авторитетом як серед професіоналів, вірних і вдячних учнів, так і серед зарубіжних учених.

З 1966 року В. П. Данилов стає невідим після спроби разом із С. І. Якубовською опублікувати статтю “Про фігуру замовчування в історичній науці”. Автори наголошували на тому, що досі з проблем непу досліджувалися питання, пов’язані з його запровадженням і розвитком, а що стосується питань виходу з непу, то на них накладено табу. Ідеологічний відділ ЦК КПРС заборонив друкувати статтю, а у Віктора Петровича розпочалися неприємності (лише у 1990-ті роки стаття все-таки побачила світ).

Праці Віктора Петровича друкують на Заході, європейські університети, присвоюють йому звання Почесного професора, зокрема Оксфордський, Кембріджський заклади. ЦК КПРС усіляко намагається перешкодити творчості Данилова. Сірих, задрісних людей призначають на керівні пости в Інституті історії СРСР АН СРСР, а В. П. Данилов працює, всупереч усім і вся. Інтелігентним гумором відповідав “сірій масі” на критику. Він був неофіційним науковим керівником 80% аспірантських дисертацій за десятиліття існування відділу історії радянського селянства в Інституті історії СРСР АН СРСР. Славу і “зірки” за так зване “керівництво” захищених кандидатів отримували інші, а Віктор Петрович говорив, що в такій ситуації для нього найбільше важить справа, а не слава.

Прихильник поглядів Віктора Петровича, історик-аграрник І. Х. Ганжа, якось мені говорив про В. П. Данилова: “Цей хлопець сидить в кандидатах, а йому вже час бути академіком”. Докторську дисертацію Віктор Петрович захистив 1982 року у віці 57 років. Цього року я стала аспіранткою Інституту історії СРСР АН СРСР. Склалося так, що мені випало бути першою де-юре

аспіранткою В. П. Данилова. Президія АН СРСР як виняток затвердила В. П. Данилова моїм науковим керівником – виникли проблеми із затвердженням його докторської дисертації, адже то був час розквіту “совкових” анонімок. На першій консультації Віктор Петрович попросив мене викласти попередній зміст кандидатської дисертації та її бібліографію, потім сказав таке: “Працюй, я тобі заважати не буду”.

“Не заважати” – релігія душі наукового керівництва Віктора Петровича. Людині, яка на всі 100 % розуміла ціну волі і свободи наукової творчості в умовах існування поля “советской исторической науки”. Людині, яка після приходу перебудови і гласності (часу шарахання багатьох від “білого” до “чорного”) гідно відстоювала власну думку, позицію. Людині, якій не було властиве пристосовництво. Віктор Петрович поважав себе, своє ім’я вченого. Він не дозволяв собі “приписувати” власне прізвище до чужих робіт. У В. П. Данилова було правило – за кожним його підписом стоїть власне слово. Доводилося приїздити до Віктора Петровича в Калугу, Смоленськ, Вологду, щоб терміново отримати потрібні рецензію чи відгук.

Віктор Петрович залишався неперевершеним майстром редагування. Він брав наші перші “опуси” і терпляче, доброзичливо навчав писати, редагувати. Через півроку навчання – вердикт. Хто витримував – згодом обов’язково виходив на захист, а решта – відоме данилівське: “Ну, извините!”

У “брежнєвсько-трапезниківський період” розвитку радянської історичної науки (іронічне данилівське визначення) Віктор Петрович активно опрацьовує місцеві архіви Союзу РСР. Ці матеріали, поряд із розсекреченими справами Центральних архівів, стануть основою наукової творчості останніх років життя вченого.

Зусиллями Віктора Петровича фундувалися міжнародні конференції і симпозиуми з проблем аграрної історії, створювалися науково-дослідницькі програми і наукові семінари, в тому числі й з аграрної історії, що оформили як окремих науковий напрям – селянознавство.

1990-ті – поч. ХХІ ст. позначилися неабияким спалахом творчості Віктора Петровича... Його працездатність викликала подив, адже через неодноразові травми правої руки – писав лівою, доки не стане до ладу права.

Реально оцінював власні можливості. На запрошення читати лекції студентам, відповідав: “Я – человек пишуший”.

Нездійсненою мрією вченого залишалася мандрівка в Україну, на Черкащину, до Золотоноші. Поспішав завершити наукові проекти, а їх було чимало: багатотомні збірники документів “Трагедия советской деревни (1927-1939 гг.)” (5 т.), “Советская деревня глазами ВЧК – ОГПУ – НКВД (1918-1939гг.)” (5 т.) Захоплювався непересічною особистістю Нестора Івановича Махна – степовика, бунтаря, захисника українського селянства. Зібрав інтернаціональний колектив учених для створення збірника документів щодо руху махновщини.

Він залишався не тільки геніальним істориком, але й громадянином. Переживав негаразди нашого сьогодення. У 1993 році започаткував міжнародний симпозиум “Куда идет Россия?” У 2003 році, на Х ювілейному симпозиумі, намагався викласти свої думки з приводу такого руху пострадянського суспільства у дослідженні “Куда пришла Россия”.

Для Віктора Петровича не існувало дрібниць. Ретельно досліджував сам і вимагав того від інших. Напередодні виходу чергових томів унікальних збірників документів “Трагедия советской деревни (1927-1939 гг.)” (5 т.), “Советская деревня глазами ВЧК – ОГПУ – НКВД (1918-1939гг.)” (5т.) авторський колектив, історична громадськість на терені колишнього СРСР не знали спокою. Останній, п’ятий том видання “Трагедия советской деревни (1927-1939 гг.)” мав от-от вийти у видавництві “РОССПЭН”, Віктор Петрович призупиняє його вихід, вимагаючи від українських істориків прокоментувати КК УРСР 1935 року. Довелося прибути до Москви для завершення необхідного... Була субота, 1 листопада 2003 року. У Москві доцило. Низьке сіре небо лягало на дахи будинків. Було сиво і незатишно. Наставав холодний московський вечір. Проводжаючи мене, Віктор Петрович обмовився, що за десятиліття він так і не звик до московського клімату. “Адже я в душі – степовик, як і ти”. У мене майнула думка: “Не звик до клімату, чи до великого, холодного міста?”... Не дано було мені знати, що то було прощання з Учителем, Людиною, видатним істориком сучасності.

Р. S. На церемонії поховання професора Данилова звучало багато щирих промов. Шкода, що цього не почув Віктор Петрович за свого життя на цій Землі.